

Ali b. İsmail el-Aksarâyî'nin 'Risâle fî Hakki'd-Duhân' Adlı Risâlesinde Kullandığı Mâide 33. Âyetinin Bağlamı

On The Context of 33rd Verse of Mâidah That Ali b. Ismail al-Aksarâyî Used in 'Risâlah Fî Hakki'd-Duhân'

Dr. Öğr. Üyesi Şuayip KARATAŞ

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı
Assist. Prof., Aksaray University, Faculty of Islamic Education, Department of Qur'an Reciting and Qiraat Science,
Aksaray, Türkiye.
suaybk@hotmail.com

 0000-0002-8261-1491

Makale Bilgisi / Article Information		
Makale Türü / Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article	
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted	Yayın Tarihi / Published
26 Aralık / December 2021	11 Mart / March 2022	15 Mart / March 2022

Atıf Bilgisi / Cite as:

Karataş, Şuayip. "Ali b. İsmail el-Aksarâyî'nin 'Risâle fî Hakki'd-Duhân' Adlı Risâlesinde Kullandığı Mâide 33. Âyetinin Bağlamı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mart 2022), 330-363.
<http://doi.org/1051702/esoguifd.1047501>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Ali b. İsmail el-Aksarâyî'nin 'Risâle fî Hakki'd-Duhân' Adlı Risâlesinde Kullandığı Mâide 33. Âyetinin Bağlamı

Öz ► Bir metni doğru bir şekilde anlayabilmek, sadece o metinde geçen kelimelerin manalarını bilmekle mümkün olmayabilir. Kelime manalarının yanında ayrıca metin içi ve metin dışı bağlama baş vurmak, metni doğru anlamak için gereklidir. Bu durum Kur'ân'ın anlaşılması için de geçerli olup, âyetlerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesindeki önemli unsurlardan biridir. Bu manada bağlam, âyetlerin kendi içerisinde sahip olduğu doğru mananın ortaya çıkarılmasına yardımcı olur. Ali b. İsmail el-Aksarâyî, tütün konusunu ele aldığı risâlesinde onun haramlığını dört başlıkta ele almakta ve birincisinde Mâide 33. âyetini delil getirerek tütünün haramlığına hükmetmektedir. Bu çalışma, Aksarâyî'nin risâlesinde kullandığı söz konusu âyetin bağlamına yoğunlaşmakta müellifin bu hususu dikkate alıp almadığını tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede çalışmanın giriş kısmında bağlam konusuna kısaca değinildikten sonra Aksarâyî ve risâlesi hakkında, risâlenin metni ve Türkçe çevirisi verilmek suretiyle, bilgi verilmiştir. Daha sonra ise ilgili âyetin bağlamı tespit edilmeye çalışılmış, Aksarâyî'nin ilgili âyeti bağlamından kopardığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Bağlam, Ali b. İsmail el-Aksarâyî, Risâle fî Hakki'd-Duhân.

On The Context of 33rd Verse of Mâidah That Ali b. Ismail al-Aksarâyî Used in 'Risâlah Fî Hakki'd-Duhân'

Abstract ► Understanding a text may not be possible by solely knowing the meanings of the words that composed it. Along with vocabulary, an understanding of the context is also necessary. The same logic applies to understanding the verses of the Qur'an. Context helps the true intention behind the verses reveal itself. Ali b. Ismail al-Aksarâyî examines the prohibition of tobacco under four main headings in his treatise. Under the first one, he uses Mâidah 33 as proof and claims that it is indeed forbidden to tobacco. This study by focusing on the context of the said verse and tries to figure out whether Aksarâyî considered the context of the verse. Hence, at the beginning of the article, brief information about the contextual problems is given. Later on, information on Aksarâyî and his treatise are offered along with the translation of the treatise. Finally, the contextual examination shows that Aksarâyî indeed took that verse out of its context and came to a judgment following his intention.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Context, Ali b. Ismail al-Aksarâyî, Risâlah fî Hakki'd-Duhân.

Giriş

Bağlam, kelime anlamı itibariyle durumlar, olaylar, ilişkiler bağlantısı veya örgüsü, kontekst manalarına gelmektedir. Bir dilin birimini kaplayan, öncesinde veya sonrasında gelen, pek çok durumda ilgili birimi etkileyen ve onun manasını ve değerini saptayan birim yahut birimler bütünü olarak da ifade edilmektedir.¹ Buna göre bir kelimenin manası, kelimenin içinde bulunduğu bağlama

¹ İsmail Parlatır vd., *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1998), 1/196.

göre değişiklik gösterebilmektedir.² Diğer bir tanıma göre bağlam, bir eserin, fikrin veya öğretinin kısımları arasında çelişkiye yer bırakmayan bağlantı şeklinde ifade edilmektedir.³

Genel olarak bir ifadenin doğduğu, ona katkıda bulunduğu ve kendisi aracılığıyla anlaşılabilirdiği birbirleriyle ilgili ifadeler ağı şeklinde tanımlanabilen bağlam,⁴ metin içi (iç bağlam) ve metin dışı (dış bağlam) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Metin içiyle bir metinde manayı belirleyen metnin iç bütünlüğüne işaret edilmektedir. Buna göre lafızların manalarını doğru anlayabilmenin en mühim karineleri, içinde buldukları bağlamlardır. Bu sebeple lafzın bağlamından koparılarak, tek başına ele alınması, doğru mananın anlaşılabilmesi için yeterli değildir. Lafzın anlaşılmasında metin içi bütünlüğün manayı vermekte yeterli gelmediği veya metin dışı bir karine ile mananın değiştiği yerde metin dışı bağlam gündeme gelmektedir. O da genel olarak sosyo-kültürel bağlamdan oluşmaktadır. Buna göre bir lafzın manası tespit edilirken metin dışı bilgiler, Kur'ân açısından düşünüldüğünde, vahyin indiği tarihsel-kültürel şartları, sosyal, ahlâk, ekonomik, hukuk, sanat, din, mimari vb. tüm unsurların oluşturduğu sistemi vermesi bakımından önemlidir.⁵

Bağlam kelimesi daha çok Arapça siyak ve sibak kavramlarıyla ifade edilmektedir. Siyak, "sâka" (ساق) kökünden "sâka-yesûku-sevkan ve siyâkan" (يَسُوقُ سَوْقًا وَسِيَاكًا) şeklinde türemek suretiyle "bir şeye tabi olmak, uymak, sevk etmek, sürmek, göndermek, ruhunu çıkartmak" gibi anlamlara gelmektedir. Bu manada orduyu sevk ve idare eden komutana, aracı kullanan şoföre "sâik" (سائق) denilmektedir.⁶ Aynı kelime, Kur'ân'da geçen "O gün herkes mahşer yerine yanında bir sürücü (sevk edici) (سائق) bir de şahitle (شاهد) gelir."⁷ ifadesinde olduğu gibi insanoğlunun hesaba çekileceği günde yanında, biri onu sevk eden diğeri de bu olaya şahitlik eden iki görevli meleğin varlığı haber verilirken zikredilmektedir. Terim olarak ise Türkçe'de bir sözün gelişi, konuşmanın akışı, üslûbu,

² Ahmet Muhtar Ömer, "Bağlam Teorisi", çev. Şahin Güven, *Bilimname* 1/20 (2011), 198.

³ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975), 24.

⁴ H. P. Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982), 108.

⁵ Necmettin Gökçir, *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 51. Konuyla ilgili detaylı bilgi için ayrıca bk. Fatih Tiyek, *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 33-57; Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 228-229; Süleyman Gezer, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültüre Kur'an* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 24-30; Muhammed İsa Yüksek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 29-35; Şahin Güven, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu* (İstanbul: Denge Yayınları, 2005), 256-278.

⁶ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, thk. Mehdi Mahzûmî - İbrâhim Sâmerrâî (b.y.: Mektebetü'l-Hilâl, ts), 5/190; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts), 10/166.

⁷ Kâf 50/21. Kur'ân-ı Kerim'de de siyak ve benzer kökten türeyen kelimelerin diğer bazı âyetlerde de geçtiği görülmektedir. Âyetler için bk. el-'Arâf 7/57; el-Enfâl 8/6; Meryem 19/86; el-Furkân 25/7; en-Neml 27/44; Sâd 38/33.

ifade biçimi ve anlatım tarzı gibi manalara gelmektedir.⁸ Bu manada bir sözü güzel söyleyen ve olması gereken yerde ve zamanda kullanan kimse için “Yesûku'l-hadîs ahsene siyâk” (يسوق الحديث) (أحسن سياق) ifadesi kullanılmaktadır.⁹

Bağlamın ifade edildiği ikinci kelime sibaktır. Türkçede bir ifadenin öncesi, üstü, başlangıcı ve yukarısı gibi anlamlara gelen siyak kelimesi, Arapçada “sebeka” (س-ب-ق) kökünden türemekte ve “yürüyüşte önde olma, yarışta öne geçme” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰ Bu manada “Sibâku'l-Kelâm” denildiğinde sözün başıyla olan irtibatı, öncesinde gelen mana anlamları kastedilmektedir.¹¹ Manası itibariyle her türlü yarışı ifade etmek için kullanılan kelime,¹² Kur'ân'da spor müsabakaları,¹³ hayırda yarışma,¹⁴ daha önceden verilmiş söz¹⁵ ve ölümden kurtuluşun olmaması¹⁶ gibi manalarda kullanılmaktadır. Kur'an açısından bakıldığında siyak ve sibak her bir âyetin bulunduğu ortamda, öncesinde ve sonrasında bulunan âyetlerle olan ilişkisi olarak ifade edilebilir.¹⁷ Genel anlamda da siyak ve sibak beraber kullanıldığında, öncesine ve sonrasına bakılarak, bir ifadenin hangi manada kullanıldığının belirlenmeye çalışılması manasına gelmektedir.¹⁸ Bu durum genel bir anlayış olarak sibakın önceki, siyakınsa sonraki anlamına geldiği şeklinde kabul edilir. Buna göre bir birimden önce yer alan birime sibak, sonra gelen birime ise siyak denilmektedir.¹⁹

Siyak-sibak bağlantısı özetle bir kelimenin veya bir cümlenin önünde veya devamında bulunan kelime ve cümlelerle olan bağlantısı demektir. Bu manadaki bir bağlantı, kelimeler, cümleler, pasajlar ve konular arasındaki irtibatı göstermektedir. Bağlam, Kur'ân için söz konusu olduğundaysa, daha çok, bir âyetin bulunduğu yerde bulunan diğer âyet veya âyetlerle olan ilişkisidir. Zira her âyet yer aldığı konumda kendisinden önce veya sonraki âyetle muhtemelen mana

⁸ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1989), 1002.

⁹ Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sevd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/484.

¹⁰ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1991), 395.

¹¹ Abdullah Yeğîn, *Yeni Lügat* (İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1997), 630.

¹² Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, thk. Muhammed 'Avd Mer'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001), 8/317.

¹³ Yûsuf 12/17.

¹⁴ Âl-i İmrân 3/114; el-Mü'minûn 23/61.

¹⁵ Tâhâ 20/129.

¹⁶ el-Enfâl 8/59; Vâkıa 56/10.

¹⁷ Ahmet Öz, *Kur'an'ı Anlamada Bağlam* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 27.

¹⁸ Ali Bakkal, “Kur'ân'ı Anlamada Siyak-Sibakin Önemi”, ed. Bilal Gökkır vd., *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* (Ankara: Özkan Matbaacılık, 2009), 13; Recep Demir, “Bağlamından Kopuk Kur'ân Okumalarının Serencamı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (2020), 577.

¹⁹ Mustafa Ünver, *Kur'ân'ı Anlamada Siyâkın Rolü* (Ankara: Sidre Yayınları, 1996), 77.

itibariyle ilişki içerisinde. ²⁰ Buna göre herhangi bir âyeti doğru bir şekilde anlamak ve hakkında yorum yapabilmek için dikkat edilmesi gereken kurallardan biri ilgili âyetin, içerisinde bulunduğu sûreyle ve bulunduğu âyet gruplarıyla olan irtibatının göz önünde bulundurulmasıdır. Buna göre bir âyeti bulunduğu yerdeki siyakıyla ele almak, onun öncesiyle ve sonrasıyla olan irtibatını koparmamak gerekmektedir. ²¹ Zira kendince doğru bildiğini Kur'ân-ı Kerim'e tasdik ettirmeye çalışanların, manaları ve ifadeleri genelde siyak-sibak bütünlüğünden soyutlayarak anlamaya çalıştıkları ifade edilmektedir. ²² Bu anlamda âyetlerin doğru bir şekilde tefsir edilmesi ve anlaşılması âyet veya âyet gruplarının siyak ve sibakını dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Konuyla ilgili Şâtıbî (ö. 790/1388) *el-Muvâfakât*'ta sözün sadece başına veya sonuna bakmanın anlamada doğru bir yöntem olmadığını, bir ifadeyi doğru kavramak isteyen keskinlikle ifadenin öncesini ve sonrasını, sonrasını da öncesine nazaran anlamasına ve bir bütün olarak değerlendirmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Ona göre eğer bir söz, bütün olarak ele alınmayıp, parçaları üzerinde durulursa sözün maksadı kavranamaz. Bazen de maksadın ne olduğunun kavranabilmesi için nüzûl sebeplerine bakılması ve ondan da yararlanılması gerekebilir. ²³

Bağlam, Kur'ân âyetlerinin yorumlanması konusunda büyük bir öneme sahiptir. Çünkü Kur'ân'ın indirilmesi bir dil vasıtasıyla, tarihsel bir ortamda ve sosyo-kültürel bir ilerleme yönünde vuku bulmuştur. Bu nedenle âyetlerin yorumlanmasında ve anlamlandırılmasında bağlamı her zaman göz önünde bulundurmak gerekmektedir. ²⁴ Ayrıca doğru mananın kavranabilmesi için nüzûl sebeplerinin dikkate alınması da elzemdir.

Hz. Peygamber'in risâleti döneminde gerçekleşen ve Kur'ân'ın bir veya birkaç âyetinin yahut da bir sûresinin tamamının inmesine yol açan bir olayı, durumu ya da suali ifade etmek için kullanılan esbâb-ı nüzûl ilmi, ²⁵ metnin olguyla ilişkisini gösteren ve bu ilişkiyi gözler önüne seren en önemli ilimlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Yirmi küsur yıl sürecinde peyderpey inzâl olan ilâhî vahyin, çoğunlukla inişini gerektiren bir sebebe bağlı olarak indiği, haricî bir sebebe bağlı olmaksızın doğrudan inen âyetlerin son derece az olduğu söylenebilir. Bu duruma bağlı olarak, sebep veya belli bir olayın, âyet veya âyetlerin

²⁰ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 290; Mehmet Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2001), 120-128.

²¹ Yûsuf el-Kardavî, "Kur'ân Tefsirinde İdeal Yöntem", çev. Muhittin Akgül, *Diyanet İlmî Dergi* 38/3 (2002), 68.

²² Hâlis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şûle Yayınları, 1996), 46. Bağlamından kopuk okuma örnekleri için bk. Demir, "Bağlamından Kopuk Kur'ân Okumalarının Serencamı", 584-600.

²³ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âli Selmân (Suud: Dâru İbn Affân, 1997), 4/146, 266.

²⁴ Mevlüt Erten, "Kur'an'da Hakikat ve Mecazın Tespitinde Bağlamın Önemi", *İslâmî İlimler Dergisi* 8/1 (2013), 162.

²⁵ Muhsin Demirci, "Esbâb-ı Nüzûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/360.

anlaşılmasını sağlayan olgusal bağlamı belirlediği ifade edilebilir ki metnin delaletinin anlaşılabilmesi öncelikle, metinlere vücut veren bu olayların bilinmesine de bağlıdır.²⁶ Buna göre herhangi bir âyet hakkında ulaşılan nüzûl sebebi bilgileri, vahyin iniş sürecine canlı olarak şahitlik eden sahâbenin nas-olgu ilişkisi bağlamında, âyetlerin sosyal hayatla olan bağını haber veren rivayetler olarak değerlendirilir.²⁷

Bu çalışmada Ali b. İsmail el-Aksarâyî'nin *Risâle fî hakki'd-duhân* adlı risâlesi bağlam ilmi özelinde ele alınmaya çalışılacaktır. Konusu itibariyle hayli ilgi çekici olan risâle, muhtevası, mevzuu ele alışı, konuyu delillendirirken kullandığı âyetleri kullanma biçimi vb. hususlar yönüyle tefsir ilmi açısından önem arz etmektedir. Risâlede tütünün haramlığını ispat etme adına delil olarak sunulan âyetlerin hem anlam itibariyle hem de bağlamı itibariyle bu yasağa işaret edip etmediği hususu dikkat çekmekte ve konunun etraflıca araştırılması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu vb. sahip olduğu özellikleri açısından risâle, bazı hususlarda incelenmek ve tercüme edilmek suretiyle ilim dünyasıyla paylaşılarak, gün yüzüne çıkarılmayı ve ilgili okuyucu kitlesine tanıtılmayı hak etmektedir. Buna göre çalışmada ilk olarak asıl metni ve Türkçe çevirisi verilmek suretiyle risâle tanıtılacak, daha sonra ise konuyla ilgili kaynaklar taranarak ilgili âyetin bağlamı tespit edilmek suretiyle Aksarâyî'nin risâlesinde kullandığı âyetin bağlamı irdelenecektir.

1. Ali b. İsmail el-Aksarâyî ve Risâlesi

Yapılan araştırmada, kaynaklarda Ali b. İsmail el-Aksarâyî'ye ait detaylı bir bilgiye ulaşılmamıştır. Bu sebeple onun hayatına dair bilgiye yer verilememektedir; fakat çalışmanın içeriğine bakıldığında, toplumda tütün kullanımının hayli yaygınlaşmaya başladığı bir dönemde yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle onun, kaleme aldığı risâlesiyle, bir bakıma tütünün yaygınlaşmasının önüne geçmeye çalıştığı, bu yolla insanları uyararak tütünün haramlığını anlatma gayreti içerisinde olduğu ve bu durumu kendisine dert edinen, toplumun dertleriyle hemhâl olan bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Müellifin ismindeki Aksarâyî nisbesinden hareketle Aksaraylı olabileceği düşünülmektedir. Kayıtlarda geçen isimlerinden Ali b. İsmail el-Aksarâyî'nin yanında ayrıca İbn el-Hammâmî Alî b. İsmâîl Aksarâyî olarak da geçmesi bu durumu kuvvetlendirmektedir. Kütüphane kayıtlarında müellifin *Risâle fî Hakki'd-duhân*'ından başka *Hâşiyetü'z-Ziyâ'îye* ve *Erba'üne Hadîsen* isimli iki çalışmasının daha var olduğu görülmektedir. Bu eserlerden *Hâşiyetü'z-Ziyâ'îye*, Aksarâyî'nin Seyyid Şerîf Cürçânî'nin (ö. 816/1413) mantık ilminin temel konularını ele aldığı *er-Risâletü'ş-Şerifiyye* üzerine yaptığı bir haşiyedir. Aksarâyî, bu çalışmasını Cürçânî'nin ilgili eserinin Arapçaya tercüme edilmiş olan metnine dayanarak, bazı konularla ilgili açıklamalarda bulunmak üzere kaleme aldığını

²⁶ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, çev. Mehmet Emin Maşalı (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 144-145.

²⁷ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü* (İstanbul: Şûle Yayınları, 1994), 305-314.

belirtmektedir.²⁸ Eser kütüphanelerde üç farklı nüsha halinde bulunmaktadır.²⁹ *Erba'üne Hadîsen* (Kırk Hadis), hadis ilmine dair bir eserdir. Farklı kütüphane kayıtlarına göre *Erba'üne Hadîsen*'in toplam altı nüshasının bulunduğu görülürken,³⁰ *Risâle fî Hakki'd-duhân*'ın Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi kataloğuna kayıtlı sadece bir nüshası bulunmaktadır.³¹ Söz konusu risâlede geçen duhân (الدخان) kelimesi hem müellifin yaşadığı dönemin tarihsel olarak bilinmemesi hem de eserde kelimeyle tam olarak ne kastedildiğine dair bilgi bulunmaması hasebiyle, çalışmada tütün olarak tercüme edilmiştir.

²⁸ Bilgi için bk. Şerefettin Adsoy, "Ali b. İsmail el-Aksarayî ve Hâşiyetü'z-Ziyâ'îye Adlı Eseri", ed. Mehmet Sami Yıldız vd., *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu* (b.y.: y.y., 2016), 926-940.

²⁹ bk. http://yazmalar.gov.tr/pbl/katalog_tarama_sonuc?page=1&eseradi=HC3%A2%C5%9Fiyet%C3%BC%27z-Ziy%C3%A2%27%C3%AEye (Erişim 23.11.2021.)

³⁰ bk. <http://yazmalar.gov.tr/basit-arama?q=%C4%B0bn+el-Ham%C3%A2m%C3%AE+Al%C3%AE+b.+%C4%B0sm%C3%A2%27%C3%AEI+Aks%C3%A2ray%C3%AE> (Erişim 23.11.2021.)

³¹ bk. <http://yazmalar.gov.tr/eser/risale-f%C3%AE-hakkid-duhan/74462> (Erişim 23.11.2021.)

1.1. Risâlenin Metni

هذا رسالة في حق الدخان

بسم الله الرحمن الرحيم

وعليه التكلان

الحمد رب العالمين والصلوة والسلام على محمد وآله اجمعين وبعد فإن شرب الدخان قد اشتهر في هذه الزمان حتي أن من لم يشرب لم يعد من الإنسان ويستقله العوام ومن يعينهم من علماء الزمان. وأنا الفقير إلى الحافظ علي بن إسماعيل الواعظ الشهير بأن الحمامي والله الهادي وللمحققين حامي. أردت أن أبين حرمة الدخان بما فهمت من الأدلة والبرهان وأن أوضح قبحه في الدين بما وجدت في كتب أهل البيقين حتى تنبه المبتلى بشرب الدخان وتفكر حاله ورجع إلى الله المئان ورتبت هذه على أربع مقالات مجتنباً عن الإطناب المملّ في الطبيعات.

المقالة الاولى: إن الدخان حرام لأنه مسكر وكل مسكر حرام. فإن قيل: من أين فهمت إسكاره؟ قلت: إن إسكاره بديهي حاصل بالتجربة و من شك فليجرب شرب من لا يعتاد شربه. ولعل من حاربنني في إسكاره حاربنني بالتكبر والتعظيم والتجرب والتمرد والتعند. فهو يحارب الله ورسوله و”إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ جَزَاءُ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ“. أيها الإخوان المنصفون تفكروا وتجربوا إلى رب العالمين فلا تقعدوا بعد الذكرى مع القوم الظالمين.

المقالة الثانية: إن الدخان حرام؛ لأنه ألهى عن ذكر الله و كل ما ألهى عن ذكر الله حرام؛ لقول فخر الكائنات و سيد السادات: ما ألهاك عن ذكر الله فهو ميسر. كذا في الهداية. و معلوم أنّ الميسر و الأُنصاب و الأُزلام رجس من عمل الشيطان، و الرجس أعني النجس حرام أيها الخلان و معاصر الزمان انصفوا كيف لا يلهي الدخان شاريه عن ذكر الرحمن فإنه لا يسقط البتة عن فمه في أكثر الأوقات حتى رأيت شخصا يتغوط و آلة الدخان في فمه يشرب فلا يعزّكُم بالتقوى شياطين الإنس و الجان فإنهم أعداء الدين و حصل ذوى الإذعان.

المقالة الثالثة: إن الدخان حرام؛ لأنه خبيث و كل خبيث حرام. فإن قيل: من أين علمت أنه الخبيث؟ قلت: إن بعض العلماء الثقات فسر الخبيث في قوله تعالى: «وَجُعِلَ لَهُمُ الطَّيِّبَاتُ وَحُرِّمَ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثُ» بما استفدته الطبع السليم نقلا عن الإمام الأعظم و الهمام الأكرم. و سمعت من الثقات حين سئل عن طبع السليم: إنه طبع الصبي الذي له لم يبلغ الحنث و معلوم كالشمس في الضحوة الكبرى إنه طبع الصبي مستفدرة الدخان استفدارا بيّنا. أيها الأصناف كيف لا يكون خبيثا إني سمعت أكثر الشاربيين وقت افصا... إنه يقول للدخان ارفعوا هذا النجاسة نعوذ بالله تعالى ثم نعوذ به في التمرّد و التّعند و شرور أنفسنا و سيئات أعمالنا.

المقالة الرابعة: إن الدخان حرام لأنه يضر بمزاج الإنسان و كل مضر بمزاج الإنسان حرام، كما قاله الشيخ الأكمل في شرح المشارق. فإن قيل: هل شاهدت ضرره؟ قلت: نعم، إنه يكثر البلغم و يضعف البدن و يضيّق الصدر و يجفف الدماغ و يبطن أكثر الأمراض حتى يؤثر في الكبد و يتنفّ الشارب سريعا سريعا إذا مشى سريعا أو صعد إلى الجبل و يسود الأسنان و تُبلي أصولها و تُخلّل الأكل تقليل المضرّ و غيرها مما لا يخفى عند التجربة. و اعلموا أيها المنصفون إن مقدار هذا يكفي لمن يتعظ بالمواعظ و يقبل الحق ولو سمعه ممّن دونه.

و بعد هذا يامعشر المسلمين و ياجماعة المتقين اسمعوا ما قال النبي المرسل في الزمان مع الكتاب الجامع الحلال و الحرام، أعني القرآن: إن الحلال بيّن و الحرام بيّن و بينهما مشتبّهات لا يعلمهنّ كثير من الناس فمن اتقى الشبهات استبرأ لدينه و عرضه و من وقع في الشبهات وقع في الحرام. الحديث. فعلى هذا بعد قطع النظر عما سبق إن كان الدخان من الحلال البيّن أو الحرام البيّن فليس من الإنصاف التعارض من الطرفين و إن كان من المشتبّهات فحاله هذا، فليس من الإنصاف ترويح الشاربيين و ترغيبهم بإدخال الغير إلى دخانهم و قال عليه الصلوة و السلام ما اجتمع الحلال و الحرام عليه الحرام على الحلال معناه دليل الحرمة كذا في الإختيار في أوّل كتاب الكراهة فعلى هذا لو سلّمنا دليل الحلال و الحرمة على الدخان لا بد من التحرّز و لإجتنب لذوى الإيقان فكيف يليق للعالمين أن يروّج مثل هذا الخبيث للظالمين. و قال ابن الفرشته في شرح المشارق في بيانه قوله عليه السلام من أكل البصل و الثوم و الكرّاث فلا يقرب من مسجدنا فإن الملائكة تتأذى مما يتأذى منه بنوا آدم قاس قوم على المساجد سائر مجامع الناس و على أكل الثوم ما معه رايحة كريهة كالبخر و غيره. قوله: البخر، نتنّ الفم. فعلى هذا لم لا يدخل الدخان في هذا الحديث دخولا بيّنا. فاجتنبوا يا أهل الإيمان ممّا يتأذى به المسلمون و ملائكة الرحمن. و عن عائشة رضی الله عنها قالت صنع للنبي عليه السلام بردة سوداء فلبسها فلما عرف فيها وجد ریح الصوف ففدّنها. فتنّبّه أيها الغافلون أن محمد المصطفى و النبي المجتبي و الرسول المقتدى صلى الله عليه وسلم صلاة لايقة بأخلاقه العلي قذف من الروايح القبيحة مقدار ذا و ما تقول أيها الشاربيون أن رايحة الدخان هل أدني من هذا؟ وأي رائحة أقيح من رايحة الدخان؟ فإنما لو أصابت إلى اللحم لم يأكل الكلب الجايح، فالؤمن الذي هو محل انوار الإيمان و معرفة الرحمن كيف يليق مثل هذه الرائحة سيّما إلى محلّ إقرار التوحيد و قراءة المجيد فلا تعتمدوا أيها المؤمنون تقولات الضالمين المضلين فاعظم قطاع طريق الذي المبين و كسار حبل الله المتقين. الحمد لله الذي هدانا لهذا و ما كنا لنهتدى لولا أن هدانا الله و الصلوة على محمد و آله و صحبه. تمت الكتاب بعون الله الملك المنان.

1.2. Risâlenin Türkçe Tercümesi

Bu, Tütün Hakkında Bir Risâledir

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Tevekkül Allah'adır.

Hamd, âlemlerin Rabbine, salât ve selam Hz. Muhammed'e ve onun tüm âline olsun. İmdi, şüphesiz tütün kullanımı günümüzde çok yaygınlaştı, hatta içmeyen kimseler adamdan sayılmaz oldu. Hem avam tabakasından hem onların destekçileri olan zamane âlimleri içmeyi insan yerine koymuyorlar. Ben, Allah'ın aciz kulu Ali b. İsmail el-Vâiz el-Hammâmî diye meşhur. Ki Allah yol gösteren ve ehli tahkîki koruyandır. Ben tütünün haramlığını kat'î delillerden ve burhandan, dinî açıdan çirkinliğini ehl-i yakînin kitaplarından anladığım kadarıyla açıklamak istedim ki tütün içen mübtelâli kişilerin akılları başlarına gelsin ve kendi hallerini düşünsünler ve Allah'a tevbe etsinler. İnsanın fitratı gereği insanı bıktırarak şekilde sözü uzatmaktan kaçınarak bunları dört ana başlık halinde düzenleyeceğim.

Birinci Başlık: Tütün içmek haramdır. Çünkü o insanı sarhoş etmektedir. İnsanı sarhoş eden her şey haramdır. Eğer tütünün müskir olduğunu nereden bildiğim sorulursa, onun iskar oluşu çok açık bir şeydir. Tecrübeyle sabittir. Bunda tereddüdü olan kimse varsa içimi fitrattan olmayan o şeyi denesin. Bu konuda bana katılmayan kimse kibrinden, azametinden, inadından dolayı katılmamaktadır. O, Allah'a ve resulüne savaş açmış demektir. "Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır." Ey insafli kardeşler! Allah'a sığınarak düşünün! Bu öğüdü aldıktan sonra zalimlerle oturmayın!

İkinci Başlık: Tütün haramdır; çünkü o Allah'ı anmaktan engeller. Allah'ı anmaktan engelleyen her şey haramdır. Fahrü'l-kâinat, efendiler efendisi, Allah'ı anmaktan alıkoyan her şeyin kumar olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde bu Hidâye'de geçmektedir. Bilindiği üzere, kumar, fal okları ve dikili taşlar şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Rics, necaset demektir. Ey dostlar! Asırdaşlar! Rics yani necaset haramdır. İnsafli olun! Nasıl olur da tütün Allah'ı anmaktan alıkoymaz? Çünkü o, çoğu zaman insanın ağzından düşmemektedir. Hatta tuvalette ihtiyaç giderirken bile tütün içen bazı kimseleri gördüm. İnsan ve cin şeytanlar, sizi aldatmasın! Onlar, dinin ve izan sahibi kimselerin düşmandırlar.

Üçüncü Başlık: Tütün haramdır. Çünkü o habistir. Habis olan her şey haramdır. Onun habis olduğunu nereden bildiğim sorulursa, bazı güvenilir âlimler âyette "...Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar..." şeklinde geçen habâis kelimesini, İmam-ı Âzam'dan nakille, tabii

fitratın çirkin gördüğü şey olarak tefsir etmişlerdir. Tabii fitratı güvenilir âlimlerden, buluş çağına ermemiş çocuğun fitratı olarak işittim. Gün gibi aşıkardır ki o yaştaki çocuğun doğal fitratı tütünden tiksindir. Ey insafılilar! Tütün nasıl pis olmasın ki! İçenlerin çoğundan tütün hakkında “şu pisliği kaldırın, Allah’a sığınırız!” dediklerini duydum. Yaptığımız kötülüklerden, nefsimizin şerrinden, inattan Allah’a sığınırız.

Dördüncü Başlık: Tütün haramdır. Çünkü o insan fitratına zarar verir. Şeyhu'l-ekmel'in Şerhu'l-Meşârik'de dediği gibi insan fitratına zarar veren her şey haramdır. Bana zararını görüp görmediğim sorulursa, evet derim. Tütün balgamı artır, vücudu zayıflatır, göğsü daraltır, beyni kurutur, birçok hastalığa sebep olur hatta ciğere de olumsuz etkisi vardır. İnsan bir yükseğe tırmandığında veya hızlı yürüdüğünde çabucak yorulur. Tütün dişleri karartır, diş köklerini çürütür, kişiye az yemek yedirerek farklı hastalıklara kapı aralar. Burada sayılanların haricinde tütün, tecrübe edildiğinde, herkesin gördüğü bariz pek çok rahatsızlığa neden olmaktadır. Bilin ki ey insafılilar! Bu kadarı bile, kendisinden mertebe olarak aşağıda olan birinden dahi duysa, hakkı kabul eden, öğüt alan kimseler için yeterlidir.

Ve bundan sonra, Ey Müslümanlar ve takva sahipleri! Helâl ve haramı içeren Kur'ân'la beraber gönderilmiş Peygamber'in ne söylediğine kulak verin: “*Helal bellidir, haram da bellidir. İkisinin arasında ise bazı şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim bu şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını (namus ve haysiyetini) korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur.*” Buna istinaden, yukarıdaki hususlar göz ardı edildikten sonra, tütün açık helallerden veya haramlardan ise iki taraf arasında ihtilafa düşmek insaftan değildir. Eğer tütün şüphelilerden ise durum zaten söylediğimiz gibidir. *İhtiyar*'ın Kitâbü'l-Kerâhe bölümünün başında geçtiği üzere tütün içenlerin kokusu ve onların başkalarını dumana maruz bırakarak teşvik etmeleri insaftan uzaktır. Hz. Peygamber “Helâl ve haram bir araya geldiği zaman haram tercih edilir.” demiştir. Bunun manası da tütün içmenin haram olmasına bir delildir ve bu da tütünün haram olduğunu göstermektedir. Buna göre helâl ve haramla ilgili delillerin her ikisini de kabul etsek de akıl sahiplerinin bundan uzak durması gerekir. Âlimlerin böyle pis şeyleri zalimlere yayması nasıl yakışık alır? İbnü'l-Ferîşteh (ö. 821/1418'den sonra) Şerhu'l-Meşârik'de yaptığı açıklamada, Hz. Peygamber'in “Kim soğan, sarımsak ve pırasa yerse (ağzında bunların kokusu olduğu halde) bizim mescidimize yaklaşmasın. Zira melekler de insanların rahatsız olduğu şeylerden rahatsız olurlar.” buyruğuna şöyle bir açıklama yapmaktadır: Bazıları diğer insanların toplandığı yerleri mescitlere kıyas etmişler, ağız kokusu gibi kokusu itibariyle kötü olan şeyleri de soğan yemeye kıyas etmişlerdir. Bazıları tütünün bu hadisın kapsamına girmediğini söylemişlerdir. O halde Ey İman Edenler! Müslümanlara ve Rahmân'ın meleklerine zarar veren şeylerden sakının! Hz. Aişe'den gelen rivâyette o şöyle söylemiştir: Hz. Peygamber için siyah bir hırka yapıldı. O da onu giydi ve onun içinde yün kokusunu olduğunu hissedince onu çıkarıp attı. O halde Ey Gafiller! bilin ki, Muhammed Mustafa, Nebiyyü'l-Müctebâ (Seçilmiş nebi), Resulü'l-Mükteda (Önder elçi), onun yüksek ahlâkına uygun olan salat ve selam onun

üzerine olsun, bu derece kokusu kötü olan bir kokuyu bile bu şekilde atmıştır. Siz Ey Tütün İçenler! Ne düşünüyorsunuz, tütün kokusu yün kokusundan daha mı çirkindir? Tütün kokusundan daha çirkin bir koku var mıdır? Bu koku ete bulaşırsa aç köpek bile bu eti yemez. İman nurlarının ve Rahmân'ın ilminin kaynağı olan mü'min için özellikle de tevhidin ikrar yerine ve Kur'ân okuma yerine böyle bir koku ne kadar yakışır? O halde Ey Mü'minler! Sapık olan ve başkalarını saptıranların sözlerine güvenmeyin! Yol kesenlerin en tehlikelisi doğru yola giden insanları yoldan saptıranlardır. Bizi hidayete ulaştıran Allah'a hamd olsun ve Allah bizi hidayete erdirmeseydi asla hidayete eremezdik. Hz. Muhammed'e, ailesine ve ashabına salat ve selam olsun. Bu kitap, Melikü'l-Mennân Allah Teâlâ'nın yardımıyla bitti.

2. Risâlede Geçen Âyetin Tahlili

Ali b. İsmail el-Aksarâyî, risâlesinde tütün içenlerin dikkatini çekmek maksadıyla risâlenin birinci başlığında tütünün insanı sarhoş ettiği için haramlığına değindikten sonra bu konuda kendisine katılmayanların kibirden, büyüklük taslamaktan ve inattan dolayı katılmadıklarını ve bu sebeple onların Allah'a ve resulüne savaş açmış olduklarını ifade etmektedir. Ve akabinde "Allah'a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."³² meâlindeki âyeti zikretmektedir.

Herhangi bir âyete ait sebab-i nüzûl bilgileri, Kur'ân'ın nüzûl sürecine bizzat şahit olmuş sahâbenin nas-olgu ilgisi bağlamında âyetlerde hitap edilen sosyal hayatla bağlantısını haber veren rivayetler olarak değerlendirilir. Bu nedenle sebab-i nüzûl bilgileri Kur'ân'ın sosyal bağlamı olarak değerlendirilmektedir.³³ Onun için çalışmanın bu kısmında kaynaklarda ilgili âyetin sebab-i nüzûlüne dair geçen bilgiler ele alınacaktır.

Aksarâyî'nin risâlesinde zikrettiği âyetin sebab-i nüzûlleriyle ilgili kaynaklarda genel olarak dört farklı bilgi yer almaktadır.³⁴ Birinci rivayete göre âyet, ehl-i kitaptan bir grup hakkında inzâl olmuştur. Bunlar, Hz. Peygamber'le yaptıkları ahde sadık kalmayarak yol kesip bozgunculuk çıkarmaya çalışmışlardır. Akabinde de Allah Teâlâ, onlarla ilgili bu cezaya hükmetmiştir. Bilgi İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) gelen bir rivayete dayanmaktadır. Bu âyetle ilgili o, ehl-i kitaptan bir

³² el-Mâide 5/33.

³³ bk. Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 164; Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü*, 305-314.

³⁴ bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Mekke: Dârü't-Terbiye ve't-Türâs, ts), 10/243; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 2/32; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdürrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürezzak el-Mehdî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2001), 1/540-541.

topluluğun, Hz. Peygamber'le aralarındaki antlaşmayı bozarak bozgunculuk çıkardıklarını, Allah Teâlâ'nın da elçisini, âyette belirtildiği üzere onlara verilmesi gereken cezada onları öldürme veya ellerini ve ayaklarını çaprazlama kesme hususunda serbest bıraktığını belirtmektedir.³⁵

Konuyla ilgili Taberî (ö. 310/923), biri İbn Abbas'tan diğer ikisi Dahhâk'tan (ö. 64/684) olmak üzere üç rivayet zikretmektedir.³⁶ Begavî (ö. 516/1122), Dahhak rivayetini referans alarak âyetin önce Hz. Peygamber'le antlaşma yapıp ardından bu antlaşmayı bozan ehl-i kitab hakkında indiğini belirtmektedir.³⁷ İbn Arabî (ö. 543/1148) ise ilgili âyetin iniş sebebiyle ilgili beş farklı rivayet sıralarken, ilk sırada ehl-i kitab hakkında inzâline işaret eden rivayeti zikretmektedir.³⁸ İbn Kesîr (ö. 774/1373), âyetin Hz. Peygamberle antlaşma yapan ehl-i kitab hakkında nâzil olduğunu, anlaşmaya uymayanların fesat çıkardıktan sonra da Allah Teâlâ tarafından öldürülme, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmeleri hususunda Hz. Peygamber'in muhayyer bırakıldığına dikkat çekmektedir.³⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942) ise konuyla ilgili farklı rivayetlere yer vermekle birlikte İbn Abbas rivayetine atıfla âyetin inzâl sebeplerinden biri olarak ehl-i kitabı zikretmektedir.⁴⁰

İkinci rivayete göre âyetin müşrikler hakkında indiği ifade edilmektedir.⁴¹ Taberî burada bazı âlimlerin ilgili âyetin inzâl sebebi olarak müşrikleri işaret ettiğine,⁴² Cessâs (ö. 370/981) ise konuyla ilgili müşrikler hakkında rivayetler bulunmakla birlikte bu rivayetlerde Ureynelilerden bahsedilmediğine dikkat çekmektedir.⁴³ İbn Arabî, konuyla ilgili Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) âyetin müşrikler hakkında indiği bilgisini verdiğini zikretmektedir.⁴⁴

Üçüncü rivayete göre âyet, Ukl ve Ureyne kabilelerine mensup bazı kimseler hakkında nâzil olmuştur. Bununla ilgili Taberî, Enes b. Malik ve Abdürrezzak'tan nakledilen üç rivayet sıralamaktadır.⁴⁵ Bu kabilelerden bir grup insan, Müslüman olduklarını ifade ederek Hz. Peygamber'in yanına Medine'ye gelerek, hastalıklarını ve fakirliklerini bildirmişler. Hz. Peygamber

³⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/243; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 2/92; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbüddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (b.y.: Dâru Tayyibe li'n-neşr, 1999), 3/95-96.

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/243.

³⁷ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Abdürrezzak el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2000), 2/43.

³⁸ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/92.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3/95.

⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 3/1664.

⁴¹ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/92; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 3/94.

⁴² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/243.

⁴³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1992), 4/53.

⁴⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/92.

⁴⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/244-245.

de onlara, zekât olarak toplanmış hazineye ait develerin sütlerinden ve idrarlarından içebileceklerini söyleyerek onları göndermiştir. Bunun üzerine onlar beytümâl develerinin yanına gidip sütlerinden ve idrarlarından içerek sağlıklarına kavuştular. Peşinden ise develerin çobanlarına saldırdılar ve onları öldürdüler, develeri de alıp götürdüler. Bu arada dinden çıktıkları, yol kesip ırza tecavüzde buldukları vb. durumlar da rivayet edilmektedir. Olay bu şekliyle Hz. Peygamber'e iletilince, o'nun emriyle suçlular hemen yakalanmış, gözlerine mil çekilmiş, ayakları ve elleri kesilmiş, sonra sıcağın altında bırakılmışlar ve öylece ölüme terk edilmişlerdir.⁴⁶

Dördüncü rivayete göre âyet Eslem kabilesinden Hilal b. Üveymir'in kavmiyle ilgili inzâl olmuştur. Buna göre, Hz. Peygamber'le Hilal b. Üveymir arasında lehine ve aleyhine yardımlaşmada bulunmamak ve ona gelen Müslümanlar emniyet içinde olmaları üzere karşılıklı antlaşma yapmışlardı. Bir gün Benî Kinâne'den bir topluluk iman etmek için gelirken Hilal b. Üveymir'in kavmine uğramış, kendisi o gün kavminin arasında bulunmadığı için kavmi, gelen insanların yollarını kesmişler, hepsini öldürerek mallarını almışlardır.⁴⁷

Tefsirlerde farklı rivayetler ve yorumlar geçmekle birlikte Buhârî ve Müslim'de geçen bir rivayette Ureyne ve Ukül kabilelerine mensup bir topluluk, iman etme maksadıyla Medine'ye gelmişler, sonradan da Hz. Peygamber'e Medine'nin havasının kendileri için iyi gelmediğini ve hasta olduklarını belirtmişler ve o da bunun üzerine onları zekât olarak alınmış beytümâl develerinin otladığı meraya göndermiş, tedavi ve beslenme gayesiyle develerden faydalanabileceklerini tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber'in tavsiyelerini uygulayıp faydasını gören topluluk, sağlıklarına kavuştuktan bir müddet sonra irtidâd ederek develerin çobanını işkence ederek öldürmüşler, develeri de alıp götürmüşlerdir. Hz. Peygamber, bu topluluğun yaptığı hadiseyi duyunca peşlerinden adam salarak onları yakalatmış, çobana yaptıkları işkencenin benzerini kısasla onlara uygulanmasını emretmiştir.⁴⁸ Gerçekleşen bu vakıanın akabinde ilgili âyetler inzâl olmuş, Allah ve peygamberine karşı gelip onların emir ve yasaklarını çiğneyen ve onlara savaş açan, yeryüzünde fesat çıkaranların karşılaşılabilecekleri cezalarının âyette ifade edildiği şekliyle olacağı bildirilerek Hz. Peygamber'in isyankarlara vermiş olduğu ceza kaldırılmıştır.⁴⁹

⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/244-245; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2/92; Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1934), 11/345; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim İtfiyişi (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyyi, 1964), 6/148.

⁴⁷ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/43; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/345; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1662.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmiü's-sahîh*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru Tavku'n-Necât, 2001), Buhârî, "Kitâbü'l-Megâzî", 38 (No. 4192), 38 (No. 4193); Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Sahîh-u Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdüllbâki (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1955), "Kitâbü'l-Kasâme", 9.

⁴⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 2/259.

Âyetin sebab-i nüzûlüne dair tefsirler dışında klasik kaynaklara bakıldığında, Vâhidî'nin (ö. 468/1076) nüzûl sebebi olarak, Katâde'den (ö. 117/735) rivayetle, yukarıda zikredilen Ukl ve Ureyne kabilelerine mensup kişilerin gerçekleştirdiği katliamın ve akabinde onlara verilen cezanın anlatıldığı rivayeti zikrettiği görülmektedir.⁵⁰ Aynı şekilde Süyûtî'nin (ö. 911/1505) de Taberî'den rivayetle aynı olayı ilgili âyetin inzâl sebebi olarak ifade ettiği görülmektedir.⁵¹

Âyetin nüzûl sebebine dair kaynaklarda zikredilen rivayetler, âyetin konusu itibariyle, yol kesicilikle ve eşkıyalıkla ilgili olduğunu göstermektedir. Zaten âlimlerin çoğunun bu görüşte olduğu da kaynaklarda ifade edilmektedir.⁵² Müfessirlerin bazıları, âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber'in yukarıda geçen rivayetlerde, kabahatleri ne olursa olsun, suçluları anlatıldığı gibi cezalandırmasının mümkün olmadığını belirterek, ilgili rivayetlerin âhâd haberler olabileceğini ve hangi maksatla ortaya atıldığının bilinemediğini, halbuki bu âyetlerin yukarı âyetlerden devamlı gelen İsrâiloğulları hakkındaki âyet pasajlarının devamı niteliğinde olduğunu ifade etmişlerdir.⁵³ Buna göre Yahudiler, Hz. Peygamber'le yaptıkları sözleşmelerine sadık kalmamışlar, düşmanla da iş birliği yapmak suretiyle müşrikleri Müslümanların aleyhine devamlı kıskırtmışlardır. Bu davranışları Allah ve resulüne açılmış savaş kabul edilerek, âyette ifade edildiği şekliyle cezalandırılmışlardır.⁵⁴

Âyetin bağlamı ve üslûbu yukarıda verilen görüşü destekler mahiyettedir. Zira, bir önceki âyete bakıldığında "...Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur..."⁵⁵ şeklinde bir ifadenin varlığı görülmektedir. Bu âyetlerde yeryüzünde fesat çıkaranlar için bu dünyada ve ahirette verilecek olan ceza ifade edilmekte, tevbe edenlerinse affedilecekleri haber verilmektedir. Bazı müfessirler, bu âyetin, akabinde gelen otuz üçüncü âyetin hükmünü açıkladığını ifade etmektedir.⁵⁶ Fakat, tefsir ilminin temel kaidelerinden olan "sebebin hususiliği, hükmün umumi olmasını engellemez" maddesinden yola çıkarak bu âyetlerin kapsamı içerisine giren hükümlerin genel olduğunu söylemek de mümkün gözükmemektedir. Nitekim, İsrâiloğulları'nı konu alan bir önceki âyet-i kerimeyle, haksız olarak bir insanın öldürülmesini bütün insanlığın öldürülmesi olarak telakki ederek katl fiilini tüm insanlığa karşı gerçekleştirilmiş suç olarak gören Kur'ân-ı Kerîm, ilgili âyette

⁵⁰ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî el-Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991), 196-197.

⁵¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Lübâbü'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 79.

⁵² M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 2/43.

⁵³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/259-260. Konuyla ilgili ayrıca bk. Ali Kaya, *Kur'an'da Azap (Çeşitleri, Nedenleri ve İlgili Kavramlar)* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021), 361-362.

⁵⁴ Süleyman Ateş, *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri* (b.y.: Bilmar Yayıncılık, ts), 2/279-281.

⁵⁵ el-Mâide 5/32.

⁵⁶ bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 10/243.

de silahla eşkıyalık yapmayı ve yol kesmeyi, toplumun huzur ve refahını ortadan kaldırması ve mevcut düzeni bozması sebebiyle, devlete yani Allah ve resulüne karşı işlenmiş büyük suçlardan biri olarak görmüş ve bunun içinde caydırmaya yönelik müeyyideler getirmiştir.⁵⁷

Âyette geçen Allah ve resulüne savaş ilan edenlerle, yeryüzünde fesat çıkaranlar, diğer insanların Allah'a olan imanını yok etmek amaçlı faaliyetlerde bulunanlar, Allah ve resulünün koymuş olduğu prensiplere karşı gelerek düşmanca tutum sergilemek suretiyle meşru düzene karşı gelen; eşkıyalık, kanunsuzluk ve hırsızlık yaparak, yol keserek topluma korku ve endişe salan, toplumun güven ve emniyetini bozarak insanların canına, malına veya namuslarına kast eden kimseler veyahut bu vb. eylemleri örgütlenerek yapanlar kastedilmektedir. Âyette geçen kelimeden yola çıkılarak İslâm hukukunda bu suçun adı "hırâbe" veya "kat' u't-tarîk" olarak isimlendirilmiştir.⁵⁸ Bu manada âyette geçen Allah ve resulüne savaş açma ifadesi, mecazî bir anlatım şekli olarak değerlendirilmektedir. Burada "muhârebe" lafzıyla, Allah ve resulünün emirlerine karşı gelmek veya Allah'a iman eden kullarına açılmış bir savaş kastedilmektedir.⁵⁹

Harb lafzından türeyen muhârebe kelimesi, silm/barış kelimesinin zıt anlamlısıdır. Silme kelimesiyle her türlü eziyet, zarar ve afetten selamette olmak, mal ve can hakkında güven içinde bulunmak manaları ifade edilirken, harble aşırılık ve başkasının malına el koyma gibi anlamlar ifade edilmektedir. Bu manada muhârebe ile katl ve mukâtele kelimeleri eş anlamlı olarak düşünülmemelidir. Çünkü muharebede düşmanlık, mala haksız yere el koyma ve güvenliği ortadan kaldırma manaları bulunmaktadır. Bu da kimi zaman biriyle savaşmakla veya birini öldürmekle gerçekleşebileceği gibi kimi zaman ise savaşmaksızın gerçekleşebilir.⁶⁰ Muhârebe kelimesi ayrıca şirk, Müslüman olduktan sonra küfre girmek ve yol kesmek gibi manalarla da ifade edilmektedir.⁶¹ Yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışmak ifadesi ise öldürmek, zina etmek, başkalarının malına haksız

⁵⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/260.

⁵⁸ Ali Bardakoğlu, "Eşkıya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11/463. Konuyla ilgili detaylı bilgi için ayrıca bk. Betül Badiğınli Okan, *İslâm Ceza Hukukunda Hırâbe (Eşkıyalık) Suçunun Mahiyeti ve Hukukî Sonuçları* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010); Ayhan Ak, "Hırâbe Ayetlerine Dair Yaklaşımların Metodolojik Tahlili", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1 (2016), 5-34; Ali Bardakoğlu, "Yol Kesme", ed. İbrahim Kâfi Dönmez, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006), 4/2182-2183.

⁵⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1662; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Ravâi'u'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü Menâhili'l-İrfân, 1980), 1/549.

⁶⁰ Reşid Rızâ, *Tefsîrül-Menâr* (b.y.: Hey'etü'l-Mısriyye, 1990), 6/294; Sâbûnî, *Ravâi'u'l-beyân*, 1/549.

⁶¹ Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1980), 1/472; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, 1/542.

yere el koymak, hırsızlık yapmak, ekini ve nesli yok etmek, Allah ve resulüyle savaşmak, yol kesmek, toplum düzenini ve asayîşi ihlal etmek vb. manalarla açıklanmaktadır.⁶²

Yukarıda zikredilen fiilleri gerçekleştirecek faillerin, gayri Müslimlerden olabilecekleri gibi Müslümanlardan olmaları da mümkündür. Fesadın çıkarıldığı yerle kastedilen İslâm devletinin hâkim olduğu yerler veyahut idaresiyle antlaşmalı olduğu beldelerdir. İslâm dini, getirdiği yaşam ve inanç biçimine karşı düşmanca tutum ve tavır takınmaya izin vermediği gibi fesat çıkarmak suretiyle hem toplumun hem de devletin işleyişinin ve düzeninin sekteye uğratılmasına izin vermez. Çünkü o, yalnız toplumda yaşayan insanların değil, aynı zamanda ekolojik yapının ve çevrenin de korunmasını ve böylelikle tüm insanlığın mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamalarını gaye edinmektedir.⁶³

Yol kesme, silahlı gasp veya soygun suçunun İslâm dininde ağır suçlardan sayılıp el ayak kesme veyahut ölüm cezasıyla cezalandırılması, dinin kamu düzenine, toplumun emniyet ve asayîşine, huzur içerisinde yaşamasına verdiği önemin sonucudur. İslâm'ın rahmet ve merhamet dini olması, benzer suçların hafif cezalarla cezalandırılmasını veya affedilmesini gerektirmez. Bilakis hem suçun mağdurlarının hem de geride kalan masum insanların haklarına saygı duyularak suçu işleyen en etkili şekilde cezalandırılması bu dinin belirtilen özelliğini vurgulayıcı ve amacı gerçekleştirmeye elverişli bir tedbir hükmü niteliği taşımaktadır. 34. âyette henüz yakalanmadan kendi isteğiyle eşkıyalığı bırakmak suretiyle teslim olanların zikredilen cezaları hak etmeyeceğinin ifade edilmesi de aynı şekilde müeyyidede asıl gayenin toplumun huzurunun ve genel asayîşin sağlanması olması hasebiyledir. Uygulanması gereken cezanın etkili ve suçtan caydırıcı özellikte olması da suçluyu cezalandırmadan ziyade toplumdaki potansiyel suçları önlemeye ve böylelikle toplumdaki suçlu sayısını azaltmaya yöneliktir.⁶⁴

Ali b. İsmail el-Aksarâyi'nin risâlesinde tütünün haramlığına delil olarak zikrettiği ikinci âyet, A'râf sûresi 154. âyetinde "...Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar..."⁶⁵ şeklinde geçen küçük bir kısımdır. O, âyette geçen "habâis/الْحَبَائِث" kelimesinin güvenilir âlimler tarafından tabii fitratın çirkin gördüğü şey olarak açıklandığını belirtmekle yetinmiştir. Konuyla ilgili tefsir kaynaklarına bakıldığında habâis kelimesinin domuz eti, meyte, kan, faiz, yiyecek ve içeceklerden haram kılınan şeyler gibi manalarla ifade edildikleri görülmektedir.⁶⁶ Buna göre Aksarâyi'nin tütünü, insan fitratını bozan veya fitrata yakışmayan şeylerin başında gördüğü ve bu nedenle ilgili

⁶² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/472-473; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/31; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/1663.

⁶³ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 2/261.

⁶⁴ Bardakoğlu, "Yol Kesme", 4/2183.

⁶⁵ el-A'râf 7/157.

⁶⁶ bk. İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/123; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/165; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 4/190; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/269; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 2/239; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, 2/161.

âyeti bu görüşüne delil olarak sunduğu düşünülebilir. Fakat kaynaklarda bu veya benzer bir bilgiye rastlanılmamıştır. Çalışmada, kullanıldığı bağlam itibariyle Mâide sûresi 33. âyeti değerlendirilmeye tabi tutulduğu için risâlede kısaca değinilen ilgili âyet hakkında özet bilgiler yeterli görülmüştür.

Sonuç

Çalışmada aktarılan tefsir kaynaklarındaki mevcut bilgilerden anlaşıldığına göre ele alınan ilgili âyetin bağlamı bir önceki âyetle beraber düşünüldüğünde âyette yeryüzünde fesat çıkaranlar için bu dünyada ve ahirette verilecek olan ceza ifade edilmekte, devamındaki âyette ise bu kimselerin tövbe etmeleri halinde affedileceklerinin haber verildiği görülmektedir. Âyetin sebab-i nüzûl bilgilerine bakıldığında ise genel olarak kaynaklarda zikredilen dört farklı rivayete göre, âyetin mahiyeti itibariyle, ehl-i kitaba, müşriklerle, eşkıyalıkla ve yol kesicilikle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu manada kaynaklarda âlimlerin çoğunun da âyetin mana içeriği bakımından bu görüşte olduğu ifade edilmektedir.

Mâide sûresi otuz üçüncü âyetinin Ali b. İsmail el-Aksarâyî'nin risâlesinde aktardığı şekliyle tütün veya tütün malzemelerini kullananlara dair herhangi bir bilgi içermediği, kaynaklarda bu vb. bilgiye veya ihtimal dahilinde de olsa âyetin böyle bir kapsamına rastlanılmamıştır. Kendisi belki de bir vaiz olarak muhataplarını tütün vb. sağlığa zararlı olan maddelerin yasaklığını ifade etmek için bu âyeti kullanmış olabilir; fakat âyetin hem sebab-i nüzûl bilgilerine bakıldığında hem de mahiyetine bakıldığında Aksarâyî'nin kullandığı bağlama uygun olmadığı anlaşılmaktadır.

Aksarâyî'nin ilgili âyeti tütün içen kimselerin, tütünde bulunan sarhoş edici özelliğine dikkat çekmek suretiyle, muhataplarını şiddetli bir şekilde uyarmak maksatlı, kullanmış olduğu anlaşılmaktadır. Onun, risâlenin diğer başlıklarında tütünün haramlığına tekrar tekrar dikkat çekmesi, yer yer hadislerden deliller getirmesi ve tütünün sebep olduğu zararları, hastalıkları etraflıca zikretmesi bu durumu kuvvetlendirmektedir. Fakat konuyla ilgili tefsirlere bakıldığında hem âyetle ilgili verilen bağlam bilgilerinde hem de müfessir yorumlarında âyetin hiçbir yerde müellifin kullandığı bağlamda kullanılmadığı görülmüştür. Bu durum, Aksarâyî'nin ilgili âyetin bağlamını göz ardı ettiğini göstermektedir. Ayrıca risâlede zikredilen ikinci âyette geçen habâis kelimesinin tefsir kaynaklarında verilen manaları da göz önünde bulundurulduğunda müellifin eserinde kullandığı âyetlerin bağlamlarını dikkate almadığı söylenebilir. Bu durumda onun bir vaiz olarak, içerisinde bulunduğu toplumun kanayan bir yarası olarak gördüğü tütün gibi sağlığa zararlı olan maddelerin yasaklığını/haramlığını ifade etmek ve bu konuda insanları uyarmak için bu âyeti delil olarak sunmuş olabileceği ihtimali düşünülebilir.

Kaynakça

- Adsoy, Şerefettin. "Ali b. İsmail el-Aksarayî ve Hâşiyetü'z-Ziyâ'îye Adlı Eseri". ed. Mehmet Sami Yıldız vd. *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. 926-940. b.y.: y.y., 2016.
- Ak, Ayhan. "Hirâbe Ayetlerine Dair Yaklaşımların Metodolojik Tahlili". *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1 (2016), 5-34.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975.
- Albayrak, Hâlis. *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şûle Yayınları, 1996.
- Ateş, Süleyman. *Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*. 6 Cilt. b.y.: Bilmar Yayıncılık, ts.
- Badiğınli Okan, Betül. *İslâm Ceza Hukukunda Hirâbe (Eşkiyalık) Suçunun Mahiyeti ve Hukukî Sonuçları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Bakkal, Ali. "Kur'ân'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi". ed. Bilal Gökçür vd. *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*. 11-48. Ankara: Özkan Matbaacılık, 2009.
- Bardakoğlu, Ali. "Eşkiya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/463-466. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Bardakoğlu, Ali. "Yol Kesme". ed. İbrahim Kâfi Dönmez. 4 Cilt. *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. 4/2182-2183. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. thk. Abdürezzak el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2000.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm. *el-Câmiü's-sahîh*. thk. Heyet. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavku'n-Necât, 2001.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1992.
- Demir, Recep. "Bağlamından Kopuk Kur'ân Okumalarının Serencamı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (2020), 573-604. <https://doi.org/10.33415/daad.761309>
- Demirci, Muhsin. "Esbâb-ı Nüzûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/360-362. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1989.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. *İlahi Hitabın Tabiatı*. çev. Mehmet Emin Maşalı. Ankara: Otto Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Erten, Mevlüt. "Kur'an'da Hakikat ve Mecazın Tespitinde Bağlamın Önemi". *İslâmî İlimler Dergisi* 8/1 (2013), 161-82.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher. *Tehzibü'l-lüga*. thk. Muhammed 'Avd Mer'ab. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-ayn*. thk. Mehdî Mahzûmî - İbrâhim Sâmerî. 8 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Gezer, Süleyman. *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültüre Kur'an*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Gökkır, Necmettin. *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Güven, Şahin. *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*. İstanbul: Denge Yayınları, 2005.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tayyibe li'n-neşr, 2. Basım, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisanü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, ts.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürezzak el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2001.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1991.
- Karagöz, Mustafa. *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2007.

- Kaya, Ali. *Kur'an'da Azap (Çeşitleri, Nedenleri ve İlgili Kavramlar)*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Itfiyyiş. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyyi, 2. Basım, 1964.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. es-Seyyid b. Abdülmaksûd b. Abdürrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebü'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1980.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîh-u Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1955.
- Ömer, Ahmet Muhtar. "Bağlam Teorisi". çev. Şahin Güven. *Bilimname* 1/20 (2011), 197-208.
- Öz, Ahmet. *Kur'an'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Parlatır, İsmail vd. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 9. Basım, 1998.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddin. *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1934.
- Reşîd Rızâ. *Tefsîrü'l-Menâr*. 12 Cilt. b.y.: Hey'etü'l-Mısriyye, 1990.
- Rickman, H. P. *Anlama ve İnsan Bilimleri*. çev. Mehmet Dağ. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Ravâi'u'l-beyân tefsîru âyâtî'l-ahkâm mine'l-Kur'an*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü Menâhili'l-'İrfân, 1980.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzul'ün Rolü*. İstanbul: Şûle Yayınları, 1994.
- Soysaldı, Mehmet. *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2001.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Lübâbü'n-nukûl fi esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Şâtıbî, Ebü İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âli Selmân. 7 Cilt. Suud: Dâru İbn Affân, 1997.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Mekke: Dârü't-Terbiye ve't-Türâs, ts.
- Tiyek, Fatih. *Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Ünver, Mustafa. *Kur'an'ı Anlamada Siyâkın Rolü*. Ankara: Sidre Yayınları, 1996.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 3. Basım, 1979.
- Yeğîn, Abdullah. *Yeni Lügat*. İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1997.
- Yûsuf el-Kardavî. "Kur'ân Tefsirinde İdeal Yöntem". çev. Muhittin Akgül. *Diyanet İlmi Dergi* 38/3 (2002), 57-90.
- Yüksek, Muhammed İsa. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*. thk. Kemâl Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sevd. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

On The Context of 33rd Verse of Māidah That Ali b. Ismail al-Aksarāyī Used in 'Risālah Fī Hakki'd-Duhān'

Asst. Prof. Şuayip KARATAŞ

Extended Summary

The context, which can be defined as a network of interrelated expressions through which an expression emerges, contributes to and can be understood, is divided into two as intra-text (internal context) and extra-textual (external context). With the in-text context, the internal integrity of the text that determines the meaning in a text is pointed out. Accordingly, the most important presumptions of understanding the meanings of words correctly are the contexts they are in. For this reason, it is not enough to take the words out of their context and take them on their own to understand the words. In the understanding of the wording, where the integrity of the text is not sufficient to convey the meaning or where the meaning changes with a presumption outside the text, the extra-textual context comes up. It generally consists of the socio-cultural context. According to this, when determining the meaning of a word, non-text information is considered in terms of the Qur'ān, historical-cultural conditions, social, moral, economic, law, art, religion, architecture, etc. It is important in terms of giving the system formed by all the elements.

Siyāq-sibāq connection means the connection of a word or a sentence with words and sentences before or after it. A connection in this sense shows the connection between words, sentences, passages and topics. Context, when it comes to the Qur'ān, is rather the relationship of a verse to the other verse or verses in its place. Because every verse is probably related to the verse before or after it in terms of meaning. One of the rules to be considered in order to understand and comment on any verse correctly is to consider the relationship of the relevant verse with the sura it is in and the verse groups it is in. According to this, it is necessary to deal with a verse in the context of where it is located, and not to break its connection with its before and after. Because, it is stated that those who try to have their own truths approved by the Qur'ān are mostly trying to understand the expressions by abstracting them from the unity of siyāq-sibāq. In this sense, the correct understanding and interpretation of the verses of the Qur'ān requires taking into account the scale and order of the verses or groups of verses.

As it is understood from the available information in some of the exegetical sources cited in the study, when the context of the relevant verse is considered together with the previous verse, it is seen that the punishment that will be given to those who make mischief in the world is expressed in this world and in the hereafter, and in the following verse, it is seen that these people will be forgiven if they repent. When we look at the information about the cause of the related verse, it is

understood that according to the narrations mentioned in the sources, the nature of the verse is related to banditry and path-breakers. In this sense, it is stated in the sources that most of the scholars are of this opinion in terms of the meaning of the verse.

As Ali b. İsmail al-Aksarâyî cited in his epistle, Mâidah 33rd verse does not contain any information about those who use tobacco or tobacco materials. There is no information or such an extent of the verse has been encountered in the sources, even if it is possible. Perhaps, as a preacher, he could introduce his interlocutors to tobacco and tobacco, etc. He may have used this verse to express the prohibition of substances harmful to health; however, when both the reason and the nature of the verse are looked at, it is understood that it is not suitable for the context used by Aksarâyî.

It is understood that Aksarâyî used the relevant verse in his work to warn his interlocutors vigorously by drawing attention to the intoxicating characteristic of tobacco. The fact that he repeatedly draws attention to the illicit of tobacco in other titles of the treatise, brings evidence from hadiths from time to time, and mentions the harms and diseases caused by tobacco in detail strengthens this situation. However, when we look at the commentaries on the subject, it is seen that the verse is not used anywhere in the context of the author, both in the context information about the verse and in the commentator's comments. This situation leads to the conclusion that Aksarâyî, while using the verse, associates the verse with tobacco users, path-breakers or bandits who wage war against God and His Prophet, but ignores the context of the verse.

Keywords: Tafsir, Qur'ân, Context, Ali b. İsmail al-Aksarâyî, Risâlah fî Hakki'd-Duhân.

